

EN 80-ÅRIG HAVSNÄSBO BERÄTTAR.

Några dagar före Jöns Anderssons 80-års-dag bad jag honom berätta för mig något om sitt långa liv. Jag visste att han, liksom de flesta barn på den tiden han växte upp, tidigt fick börja arbeta.

Året är alltså 1971 när Jöns Andersson (Ha 5) berättar:

Jag föddes uppe i Ante-Nils-torpet den 11 mars 1891. Jag var yngst av tre bröder. Min far var Anders Nilsson, född år 1848 i Ström. Hans mor kom från Löfvenbergs-släkten som bodde i Sandviken i Järvsand. Min mor hette Brita Zakrisdotter, född 1848 på Lillholmen. Mina föräldrar gifte sig år 1879 och arrenderade först en gård i Hällvattnet. De ville dock hem till Havsnäs igen. På den tiden hade döttrar ingen arvsrätt efter sina föräldrar som sina bröder. Men far och mor fick löfte av mors bror Jöns Granbom, att få bo och bruka ett torp uppe i skogen. Det blev ett s.k. dagsverkstorp och far skulle göra 15 dagsverken åt honom varje år. Detta gällde under fars och mors livstid.

Min farfar Nils Andersson var med och byggde den första landsvägen. Det var nog någon gång på 1860-talet om jag minns rätt, och min far var med när Flåsjön skulle sänkas. Tåsjön hade sänkts några år förut och där erhöles ett rätt stort område slättervall, särskilt i sjöns norra ände. Omkring Flåsjön blev resultatet sämre. Det blev bara ungefär en meterland, som vanns av sänkningsen och det var mest bara i Lövberga och i Lillviken. När jag var lillpojke kunde man se randen dit sjön gått förut.

Jag gick 4 terminer i småskolan i Järvsand och därefter 2 terminer i Havsnäs mindre folkskola eller storskolan som den kallades. Den var i gamla skolan, som nu är riven. I Järvsand var skolan i Hoff-Jonas föderådsstuga. Den stod ungefär där skolan står nu. Det var en gammal stuga och väldigt dragig och kall. Vi pojkar, som oftast hade tjocka vadmalsbyxor och rockar, satt längst bak där spisen fanns. Där var det ändå rätt så varmt. Vi skötte om eldningen. Men flickorna, som på den tiden hade kjolar satt framför oss där det var kallare och mycket dragigt från dörren. Så tokigt var det ordnat. Jag förstår ej att inte jättstackarna frös ihjäl.

Läsåret var indelat i tre perioder. Vi gick en period och var lediga två. Sämsta perioden var mellan nyår och påsk när det var mest snö och kallast. Mat fick var och en ta med sig hemifrån, det blev ett par smörgåsar och kanske litet mjölk i en flaska. Vägarna var oplogade och många barn hade lång skolväg.

Småskolans lärarinna tjänstgjorde på tre skolor. Hon flyttade mellan Järvsand, Lillholmen och Östra Havsnäs i många år. En period för varje gång. Inte blev det så märkvärdig skolgång för oss. Läroböcker hade vi inte alla gånger. När jag började skolan i Havsnäs ägde jag inte någon historiebok. Men jag fick låna en stor tjock bok som hette "Svenska bravader" av min morbror Jan-Olof Persson. Där stod om svenskarnas alla krig, om alla kungar och grymma fogdar så jag klarade mig bra ändå.

Jag hjälpte min far att odla upp stora delar av torpet. Det mesta fick vi handodla. Nästan överallt var det så oresonligt mycket sten, minst en halv meter djupt. Vi kom på iden att göra ett "spår" av nybarkade slånor utför den branta backen mot skogsbrynet. På detta placerade vi en kälke, en s.k. stendrag. Vi lastade så mycket sten som möjligt på drågen och sedan skickade vi iväg lasset. Av tyngden blev det en väldig fart på drågen och när den törnade mot stenröset slungades stenarna av med ett väldigt brak. När den mesta stenen var borta plöjde vi upp åkern men två plogbillar körde vi av innan biten var upplöjd. Det var mycket slit innan vi fått en åker så-färdig, men det växte-bra där uppe- på torpet. Där var verkligen bördigt. Den bästa sommar som jag minns var 1919. Då hade vi mycket åker igensådd. Det året fick vi över 100 hässjor fint hö. I storkornhässjan hade vi 4 länkar fulla av korn. Dessutom fick vi 40 tunnor potatis. Det var nog den bästa skörd vi någonsin fick. Det blev mycket lättare att bruka gården sedan vi köpt häst. Och förtjänsten i skogen blev också litet större när farsgubben kunde ta på sig timmerkörning.

En dag kom jag på att jag skulle göra en vattenledning till ladugården från en bäck med fint kalkkällvatten som rann ovanför torpet. Jag sågade itu stockar på längden, förhand förstås. Det fanns inte motorsågar på den tiden. Sedan urholkade jag dem och satte ihop dem . De blev då som rör. Inne i ladugården avslutades ledningen med ett järnrör med kran. Det var skönt att slippa den tungsamma vattenbärningen.

Jag fick börja arbeta i skogen när jag var 14 år. Jag hade gått och läst d.v.s. konfirmerats påskan 1905. Efter påsk arbetade farsan och jag på en avverkning som bolaget hade i Nyhamn. Mina bröder Zakarias och Oskar arbetade på annat håll.

På hösten 1905 fick farsan körning på Siljeåsskogen. Vi körde med hästen upp hö, båt och redskap till Alanäs. Därifrån fraktades hästar och det övriga med ångbåten till Siljeåsen. Vi ville ha båten med för att lättare ta oss över sjön när vi skulle hem. Det året var Flåsjön öppen ända till jul. När vi varit där 3 veckor bad far mig gå hem och hämta mat, kläder och annat som vi behövde. Det var rätt bra väder och lite snö. Jag rodde över sjön från Siljeåsen till Alanäs. Det var ganska långt att ro och eftersom jag var liten till växten så var jag trött när jag kom i land. Från Alanäset måste jag sedan gå över 2 mil hem. Jag hade även en del att bära på. Detta var en fredag. På söndagsmorgonen måste jag gå tillbaka som far bestämt. Men på natten hade det snöat minst en meter. Mor tyckte att det var ingen ide att jag försökte ta mig tillbaks till Alanäs i den djupa snön.

Eftersom jag visste att farsan väntade, så lastade jag allt jag skulle ha med på en kälke och gav mig iväg. När jag gått ett par kilometer på den oplogade vägen kände jag att jag inte skulle orka så långt till. Därför gick jag tillbaks till morbror Granbom (nuvarande Knut Edmans). Jag blev verkligen glad när moster Maria betslade hästen och skjutsade mig ända till Alanäset. Men när jag kom ner till båtarna vid sjön var de helt översnöade så jag hittade inte vår båt. Jag måste gå till gårds och låna en skyffel och skotta ur båtarna tills jag hittade den rätta. Då kom far roende, han hade lånat en båt för att kunna möta mig. När jag tänker efter så tycker jag nog att det var mycket 'begärt av en så ung pojke att han skulle orka den långa vägen. Men så var det på den tiden.

Vi arbetade åt Kramfors bolaget, och bodde tillsammans med några till i en koja med bara 3 väggar. Den var byggd mot en brant backe, som blev den fjärde väggen. Eldstaden var mitt på golvet och i taket var det ett stort hål för röken. Så byggdes de flesta kojor då. Hästarna var också i samma rum och därigenom blev det varmare i kojor. När vi låg på britsarna kunde vi se stjärnorna genom rökålet. Den första avmätarkojan var under uppbyggnad i närheten. Det var en fin stuga, helt annat än vår jordkoja. Avverkningen var långt från byn så det var långt för farsan att köra timmerlassen. Men avverkningen låg runt omkring kojor. Det var bra för oss huggare, som måste gå i den djupa snön.

Vi var hemma över julhelgen. När vi återvände efter helgen så skulle det avverkas på ett stort myrland där det ibland var mer än hundra meter mellan träden. Det hade snöat ännu mera under julhelgen så det var tungt att gå. Många träd var sjuka och de blev s.k. lump. Vi hade bara 15 öre biten. Nog hade man längtat efter att bli vuxen så att man fick börja arbeta i skogen. Men än i dag minns jag ont efter denna vinter och många andra vintrar i skogen med oerhört slit och dålig förtjänst.

Värst var det denna vinter när vi fick ohyra. Det var strax före jul. Avmätarkojan var färdigbyggd och en av de två som byggt kojor hade farit hem. Den andre kom till oss och bad om att få övernatta i vår koja vilket han naturligtvis fick, Men han måste ha varit alldeles full av ohyra, för den fanns överallt efteråt. På oss såväl som i bäddarna. Det blev alldeles omöjligt att sova. Innan vi for hem till julen städade vi ur kojor ordentligt och det blev naturligtvis storrengöring på oss själva också när vi kom hem. Det sägs att löss inte kan frysa ihjäl, men de måste ha gjort det ändå för när vi kom tillbaka till kojor efter jul var lössen borta.

Det fanns inte något fönster på kojorna då, så det var bara skenet från brasan som lyste upp mörkret därinne. I Holmlunds-torpet efter gamla landsvägen mellan Havsnäs och Holmsund, bodde en finne med familj som hette Nylund. Hans fru var duktig på att hand- arbeta, virka dukar och sånt som hon sedan sålde. På kvällarna gick det rätt bra i skenet från brasan. Men på dagen blev det som skymning där inne. Då gick Nylund till byn och skaffade en fönsterruta. Därefter sågade han upp ett hål på gaveln mot vägen Och satte dit glasrutan. Det var första gången den familjen haft fönster på sin bostad. Nu började man göra likadant på många kojor. Inte förrän 1910 bodde jag i en koja med fönster.

Man hade även börjat med att avdela kojorna med en vägg så att hästarna stod i ett rum för sig. Man fick 15 kronor för att göra stallplats för en häst. Jag minns att vi aldrig frös, i de kojor, som jag byggde. Men när bolaget började sätta bort, det arbetet på ackord så blev det oftast fuskarbete och kojorna blev så kalla så arbetarna höll rent av på att frysa ihjäl. En gång bodde jag i en sådan koja. Där var så förtvivlat kallt så vattnet bottenfrös både i vår och hästarnas hinkar. Ändå satt en av oss och eldade hela nätterna. Till slut flyttade jag till en annan varmare koja fast jag fick långt till avverkningen. De andra for hem så jag blev ensam.

Ofta var det ett "be-smi" (var besvärligt) att få tag i en bra häst för timmerkörning. En gång köpte jag en väldigt vacker men dyr häst. Den kostade 600 kronor. Det var mycket pengar på den tiden. Jag hade den i 4 år. Då fick den betessjuka så jag måste slakta den. En häst blir ofta som en familjemedlem.

År 1900 fanns det inte något skogsarbete att få. Då började far och några till att bränna kalk och sälja. Far gjorde en kalkugn på hällan ovanför Sundkvists gården i Järvsand. Där var gott om kalksten. Det var bara att sätta spettet under stenarna och bända upp dem. Kalken löstes upp i tunnor. Far körde kalktunnorna ända till Dorotea och Åsele där de köpte kalk för renovering av kyrkornas rappning. Det var lång väg att köra. Han körde först över Flåsjön och sedan landsvägen förbi Hoting. Han fick 5 kronor tunnan för kalken. Båda dessa kyrkor brann ned till grunden på 30-talet. Far brände även en kalkugn nedanför Kalkberget. Där var det besvärligt att köra fram sten eftersom berget var så brant. Det har varit många kalkugnar där under årens lopp.

Året före, alltså 1899, blev det en väldigt hård storm som vräkte omkull massor av träd. Därför var det inte svårt att få tag i ved till kalkugnen. Men det var ett osäkert arbete. Resultatet berodde mycket på vädret. Var det blåsigt kunde det misslyckas alldeles. Så är det ju även vid kol- och tjärbränning.

Jag arbetade ett år åt järnvägens när inlandsbanan byggdes. Det var det sämsta arbete jag har haft, så oresonligt tungsamt och dåligt betalt. Vi fick bara 50 öre i timmen. Skogsarbete var ingenting jämfört med slitet vid järnvägsbygget. Vi arbetade på Flåsjö station när 1:a världskriget tog slut. I 7 år arbetade jag åt vägkassan. Det var ett bra knog.

Jag gifte mig 1922 med Julia Andersson från Kalkberget. Hennes familj hade förut bott i Järilvattnet. Av Brita och Olle Edman, som övertagit Britas föräldrar Jöns och Maria Granboms hemman, köpte vi mark till ett litet jordbruk. Vi fick 3 barn: Ivar född 1923, Ollie född 1924 och Gunn-Mari född 1929. Min far dog år 1916, 68 år gammal. Min farfar blev bara 63 år. Alla i deras släkt dog tidigt. Det var ett hetlevrat släkte alldeles förskräckligt.

Min mor, som blev blind på sin ålderdom, bodde hos oss de sista åren av sin levnad. Hon dog 1936, i en ålder av 85 år. Ante- Nils-torpet återgick därefter till stamhemmanet.

Nu bor jag på Kalkberget hos min son Ivar och hans fru Frida och där har jag det bra på alla sätt. Jag hjälper till med det jag kan och orkar. Jag lagar nät ibland och så har jag knutit ryor. Det har blivit 17 stycken hitintills. Jag har räknat ut att en ryamatta, som är 2 meter lång och 1,5 meter bred tar 250 timmar att knyta. Men när jag inte har något att göra blir tiden lång. Och nu är jag snart 80 år. Jag brås nog på min mor eftersom jag får leva så länge.

Jöns Andersson avled i november 1980, 4 månader före sin 90-årsdag.
Hans fru Julia blev 73 år. Hon avled den 4 oktober 1974.

Intervjuat och nedtecknat 1971 av Anne-Marie Palmqvist (f. Sundkvist)